

**Zeitschrift:** Museum Helveticum ad juvandas literas in publicos usus apertum  
**Herausgeber:** Litteris Conradi Orellii et Soc.  
**Band:** - (1749)  
**Heft:** 13

**Artikel:** Dissertatio epistolica de pretio artis rhetoricae ad virum amicissimum  
**Autor:** Candidus, L.  
**DOI:** <https://doi.org/10.5169/seals-394641>

### Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

### Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

### Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

**Download PDF:** 21.08.2025

**ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>**

DISSE<sup>T</sup>RAT<sup>I</sup>O EPISTOLICA  
De  
PRETIO ARTIS RHETORICÆ  
ad Virum amicissimum  
L. C A N D I D U M.

**M**eministi, Optime *Candide*, in nupero Amicorum congressu, post varios, ut fieri solet, mutuo habitos sermones, incidisse nos in materiam de *Eloquentia*, ejus genuinis fontibus, vitibusque, quas habet in animos hominum. De laude Ipsius nullum erat, ut nosti, inter amicos sententiarum divortium; de viribus & potestate levis erat dissensus; de fontibus vero, unde hæc *Eloquentia* haurienda sit, ut est cum ingenii humanis comparatum, diversa erant judicia. Plerique multa differebant de præstantia & mira utilitate *Artis Rhetoricæ*, deque ejus singulari ad flectendos hominum animos potestate: Hanc effecisse, ut inter antiquos Græcos & Romanos tot excellentes floruerint Oratores, quos admirantur hodienum Viri doctissimi. Ego vero, audita licet ceterorum sententia, alii me sententiæ addictum esse haud obscure significavi, atque contendi, Artem Rheticam, prouti tanquam singularis scientia vulgo in Gymnasiis docetur; ad obtinendam veri nominis *Eloquentiam* vel parum vel nihil conferre. Cum vero non solum tibi, sed & aliis, paradoxa videretur

hæc

hæc sententia , discedendi vero tempus instaret ;  
 petiissis a me , ut uberius paulo mentem meam  
 de hoc argumento aperirem , & pœnæ loco , quæ  
 domi meditatus essem , in chartas conjicerem , ea  
 tamen me spe demulcentes , fore , ut æquissimo  
 examini hanc meam sententiam sitis subjecturi , &  
 si probabilitate quadam sese commendatura esset  
 oratio mea , debitibus laudibus me non defraudatu-  
 ros . Licet vero hæc mea sententia quibusdam  
 paradoxa videri possit , nemini tamen nocebit .  
 Non enim hic agitur de articulis Religionis , in  
 quo argumento , si quis a trita ceteris via rece-  
 dit , & novam calcat , suspectus est Hæreseos ,  
 id est defensoris gravissimi erroris . Hoc solam  
 quæritur , utrum Ars Rhetorica qualis vulgo in  
 Scholis traditur , aliquid conferat ad veri nominis  
 Eloquentiam obtinendam , nec ne . Neque ego  
 is sum , qui hanc artem ex Academiis & Gymna-  
 siis eliminandam putem . Unde non est cur mihi  
 irascantur hujus artis Professores ; per me enim  
 impune hanc artem docebunt , & suis fruentur  
 stipendiis . Quod si amicis displiceat mea sen-  
 tientia , ansam tamen iis dabit , hoc argumentum  
 paulo accuratius excutiendi . De te vero , mi  
*Candide* , multa mihi in hoc argumento promitto ;  
 nota enim mihi est acerrima tua ingenii vis , & in  
 dijudicandis aliorum opinionibus æquitas . Sed  
 his missis rem ipsam aggredior . Statim vero ab  
 initio sententiam meam expositurus & probaturus ,  
 non Rhetoris , sed Philosophi Syllogismis uten-  
 tis more argumentabor . Ita igitur ratiocinor :  
 Si absque ulla cognitione Artis Rheticæ , omnia  
 tamen illa obtineri possunt , quæ ad masculam &  
 genuinam Eloquentiam consequendam requirun-

tur ; sequitur Artem Rheticam disciplinam esse,  
qua facile carere possimus ; Atqui verum prius.  
Eo (a). Cum negaturus non sis Consequentiam  
majo-

---

(a) Antequam prœlo tradere mea de hoc argumento cogitata in animum induxissem , communicavi , more inter amicos recepto , cum L. Candido hanc epistolam , eo fine , ut non solum sententiam meam pulchre cognosceret , sed & ut eam examini subjiceret , & quæ ab eo notanda essent , cordate significaret : Ita enim futurum existimavi , ut major huic argumento adferatur lux. Transmisit igitur mihi quædam stricturas , quas , ne series Orationis in hac epistola observata nimis turbetur , textoi subjeci , una cum responso meo. Primo igitur loco , huic Syllogismo meo opponit alterum , demonstratus , eum , si aliquid valeret , simul probaturum , Oratorem etiam artis logicæ cognitione carere posse. Verba sic sonant : Si absque ulla cognitione logicæ artis , omnia tamen illa obtineri possunt , quæ ad veri falsique cognitionem requiruntur , sequitur artem logicam disciplinam esse , qua facile carere possimus. Atqui verum prius. Eo :

Ego vero concedo (ut Ciceronis pro Archia paululum mutatis verbis utar) multos homines excellenti ingenio atque virtute fuisse , naturæ habitu prope divino per se ipsos disertos fuisse & illud adjungo saepius ad laudem eloquentiæ naturam sine peritia artis logicæ multum consulisse ; Simul vero contendo , quom ad naturam eximiām atque illustrem accesserit artis logicæ peritia , tunc illud nescio quid præclarum ac singulare existere. Agnovit hoc alibi Cicero nimicum in Bruto , ubi dixit , Juris Civilis usum apud multos fuisse , artem in uo Servio Sulpicio : quod nunquam , (inquit) effecisset solius juris Scientia , nisi eam præterea didicisset artem , quæ doceget rem universam distribuere in partes ; latentem explicare definiendo , obscuram explanare interpretando ; ambigua primum videre , deinde distinguere , postremo habere regulam , qua vera & falsa judicarentur , & quæ quibus positis essent , quæque non essent consequentia.

2.) Cum

ris propositionis legitimam esse, in minore propositio-  
nione adstruenda omnis meus consistet labor.  
Videndum ergo quid ad eam rite probandam po-  
stuletur. Is vero omnium sapientium Judicio  
laudem veræ Eloquentiæ obtinebit, qui sermo-  
ne perspicuo, claro atque puro, argumentum,  
quod tractandum sibi sumvit, concinna & naturæ  
argumenti conveniente methodo explicat, pro-  
bat, commendat, vel improbat & refellit, atque  
ad id præstandum utitur argumentis efficacissimis,  
ex ipsius materiæ, ut ita dicam, sinu depro-  
tis. Aut vehementer fallor, aut hoc unum requi-  
ritur ad finem veræ Eloquentiæ obtinendum. (b) Vi-  
deamus

2.) Cum vero hic queratur, quid præstandum sit om-  
nibus, qui Eloquentiam veram sibi comparare volunt,  
nullo habito respectu eorum qui naturali quadam ingeñii  
bonitate & excellenti judicio prædicti sunt absque discipli-  
narum variarum cultura (quorum tamen numerus albis  
corvis rarer est), fateor me videre non posse, qua ratio-  
ne quis genuini Oratoris laudem consequi, & de rebus  
maximi momenti rite differere possit sine accuratiore co-  
gnitione artis cogitandi. Dico genuini, nam non ignoro  
multos eam laudem apud plebem & rerum peritos sine  
hac arte obtinuisse, de quo tamen hic non disceptatur.

3.) Ad cognitionem veri vel falsi ante omnia requiritur  
ipius argumenti, quod tractandum est accurata cognitio,  
qua non ex logica, sed ex disciplinis. unde argumen-  
tum petitum est, haurienda. Logica tantum expendit  
utrum res in medium proposita ad veras ratiocinationis  
leges exacta sit nec ne; obtineri igitur potest multarum  
rerum cognitio sine Logica, sed utrum res prolatæ dignæ  
sint, quibus adsensum præbeamus, docet artis cogitan-  
di peritia.

(b) *Discrimen inter Schema Philosophicum & Ora-  
torium, quod tamen esse essentiale est, hic non observatur;*  
prius

deamus jam quibus hic opus sit præsidiis, & comparebit, quam parum huc conferat decantata illa  
Artis

prius enim hoc unum intendit, ut intellectus purus convincatur; posteriorius vero totum sibi hominem vindicare adnititur.

Resp. Discrimen illud esse entiale inter Orationem Phi.  
Iosophice vel Oratorum more tractandam non video. Quicquid enim Oratori præstandum est, ubi de argomento agitur quod aliis vel explicandum vel suadendum est, idem etiam faciendum esse puto ei, qui Philosophi partes tueri vult; non hic quæstio est de Metaphysicis vel Mathematicis, sed de veritatibus Theologicis, moralibus, aut Historicis, quæ capacitatem Lectorum vel Auditorum non superant. Pone v. gr. agi de commendanda aliqua virtute. Hic vero Philosophus & Orator idem præstare debent: nimirum tenentur accuratam illius virtutis exhibere ideam, characteres veros perspicue proponere, illius effectus, præstantiam, dignitatem & utilitatem commendare atque ita eam animis Auditorum insinuare. Utrumque igitur præstandum est Oratori, nimirum non solum debet more Philosophis recepto genuinam rei commendandæ indolem repræsentare, sed & gravissimis argumentis ad eam amplectendam inducere. Hoc vero præstari non posse crediderim, nisi notiones ex ipsius rei propositæ indole, natura & dignitate repetantur. Argumenta ab honesto, utili & jucundo petita non nisi ex visceribus ut ita dicam rei satis cognitæ & probatæ eruenda,

*Hic queritur tantum, an non Rhetorica regulis suis Oratoris cognitionem circa rem, de qua dicendum est, juvare ac dirigere possit?*

Resp. Ego vero Regulas Rhetoricas cognitionem rei, de qua rite differendum est nil juvare posse puto. Cognitio rei, ex disciplinis, unde petitum est argumentum, haurienda: Ars Logica juxta accuratas methodi leges jubet argumentum disponere, stylus denique debet esse purus, perspicue elegans, & argumenti naturæ & dignitati attemperatus. Haec si adsunt, omnia præsto esse puto, quæ ad argumentum rite tractandum postulantur.

Artis Rheticæ peritia. *Tria* duntaxat sunt mea opinione , quæ ad hoc obtinendum requiruntur. *Primum* est : Ut Orator , naturam & veram indolem argumenti , de quo differendum est , sive illud explicandum , probandum , & commendandum , sive repudiandum & dissuadendum sit ; sive illud theologici , vel philosophici sit argumenti ; sive ad Jus civile , naturale , vel ad historiam etiam pertineat , rite & accurate intelligat , omnia , quibus argumentum nititur fundamenta , totumque ejus complexum perspecta habeat ; ut denique quibus materia sit obnoxia difficultatibus , & quantum ad eas dissipandas & tollendas adferri possit adjumenti pulchre sciat. Hoc primum & præcipuum est , quod ab erudito Oratore mea opinione postulatur , ita quidem ut hoc uno deficiente , cetera omnia , quæ accedere debent vacua sint & parum profutura. Ex quo simul patet , eos , qui de rebus quibusvis garrire volunt , nunquam laudem veræ Eloquentiæ consecuturos. Quantum enim requiratur ad solidam & accuratam vel unius scientiæ cognitionem obtinendam , norunt omnes , qui quid scire sit , cognitum perspectumque habent. *Secundum* est : Ut puro , perspicuo & materiæ tractandæ apto , & accommodato stylo , rem ipsam proponat , itaque loquatur ut secundum monitum Quintiliani , Auditores , si modo rei intelligendæ capaces sint , non possint non eum intelligere. Quamvis enim stylo ipsi , quatenus complexu verborum & phrasium absolvitur , proprie loquendo nulla insit efficiacia , ad argumentum vel probandum vel rejicendum ; haud parum tamen confert , ad Oratori conciliandam gratiam ; imo ipsa argumenta mājore

jore voluptate audiuntur, & admittuntur ab iis, qui idiomatis, quo utitur Orator, elegantiam callent. (c) Quicquid vero de eo sit, nihil magis promiscuae turbæ, imo si verum fateri volumus, omnibus, quam oratio perspicuo sermone exposita, convenit. *Tertium* denique ad veri nominis Eloquentiam consequendam, & officio docti Oratoris defungendum hoc est; ut quis non solum perspicuo sermone & argumentis ponderosissimis id, quod tractandum est, exponat, & probet; sed & ut concinno ordine, juxta legitimas artis cogitandi regulas, quæ prolatus est, disponat, & quid primo, quid secundo, & ita deinceps loco, ponendum sit sciat, argumentorum allatorum pondus per partes ostendat, abiectis omnibus, quæ ad rem probandam nihil faciunt; servatis vero iis omnibus, quæ tractationis argumentum in clara possunt collocare luce. Ad hæc tria capita mea opinione referri debent omnia, quæ ad officium genuini Oratoris requiruntur. Unde igitur vera præsidia desumenda sint, quæ ad officium Oratoris explendum sufficiant,

(c) Στονίζει oratoris præcipua dos est; sed non unica: & majorem oratio admittit perfectionem salva perspicuitate.

Resp. Sola sermonis perspicuitate non absolvit Orationem facile concesserim: potest enim quis eleganter & perspicue loqui & tamen præposterus esse Orator: ubi enim deest legitima thematis tractatio, frustra in perspicuitate sermonis præsidium queritur: majorem vero perfectionem accipit Oratio per accuratam tractationem argumenti, per legitimam argumentorum dispositionem, denique per styli non solum perspicuitatem, sed & puritatem, elegantiam, & themati convenientem usum,

ciant, nemini potest esse obscurum. *Primum* nimirum positum est in accuratiore *Idiomatis*, quo utendum est, cognitione, ad quam obtinendam, ubi de linguis, quæ hodie in usu non sunt, sermo est, plura requiruntur, quam vulgo putatur. *Secundum* ab hujus vel illius disciplinæ accuratio-  
re dependet notitia. *Tertium* præsidium ex ipsa cogitandi arte, regulisque, quas præscribit, de-  
sumendum est. Ex quo facile eruditus Lector col-  
liget, paucos dari numero veri nominis Orato-  
res; vel enim plerique Thema, quod tractandum  
sibi sumunt, non exacte intelligunt; vel stylo  
utuntur tam perplexo & obscuro, ut licet illud,  
quod probandum fuerat, satis luculentis argu-  
mentis instruxerint; ipsa tamen Orationis barba-  
rie & obscuritate Auditorum animos turbent  
& confundant: vel denique Artis ratiocinandi  
sunt imperiti, ordinem plane in ratiocinando  
negligunt, & præpostere aciem argumento-  
rum instruunt. Ut jam non repetam, quod su-  
pra monui, nimirum ex dictis manifestum esse,  
eos, qui de quibusunque rebus, saepè toto cælo  
a se invicem diversis, garrire tamen volunt, nun-  
quam posse a Viris doctis, & rerum peritis lau-  
dem hominum masculæ & genuinæ Eloquentiæ  
præditorum deportare. Paucis igitur duntaxat  
disciplinis cognoscendis inhærendum est, earumque  
præceptiones accuratissime sunt cognoscendæ.  
Unde etiam Cicero ipse mihi peccasse videtur, qui  
in scriptis suis de hoc argumento, ab Oratore  
plura postulavit, quam quæ in hominem cadere  
possunt, nimirum tantam rerum diversissimarum  
peritiam, quæ capacitatem ingenii humani meri-  
to superare videtur. Secum ergo quisque habita-

re debet, & quam præ ceteris excoluit disciplinam ad eam exornandam omnes ingenii nervos intendere. Ex dictis insuper patet, Artem Rhetoricam his præsentibus præsidiis, aut nihil plane, aut parum conferre ad veræ Eloquentiæ indolem cognoscendam. Quid enim mihi rite de materia aliqua verba facturo tandem prosunt loca Inventionis a Rhetoribus suppeditata, & figuræ variæ Orationis, uti appellantur, μελα ηθλης φαντασιας commendatæ? Sed de his commodior infra dicendi locus erit. Solent vero illi, qui Arti Rheticæ multum tribuunt, provocare ad mirabilem ejus vim; quam habeat non solum in animos hominum, & in phantasiam, sed & in ipsum corpus humanum.

Nostri in congressu nostro multa ad hoc probandum, ex veteri & recentiore historia allata esse exempla, & ad quotidianam provocatum suisser experientiam. Ego vero hæc non inficiar, sed lubens confiteor; at nego, hanc vim & efficaciam ad persuadendum oriri ex Scientia Artis Rheticæ, sed potius ex triplici fonte indicato, nimirum propositi argumenti indole & natura; stylis elegantia & proportionata materiæ dicendi ratione; ex dispositione denique & ordine argumentorum omnia esse repetenda. Ut autem hoc melius constet, attendendum primo est, ad argumentum ipsum, quod Orator tractandum sibi sumit: 2.) ad naturam & diversitatem persuasoris (3.) ad animorum indolem, diversosque hominum status. Quod ad argumentum ipsum spectat, cujuscunque tandem illud naturæ sit, illud vel probandum & insinuandum, vel improbadum

dum & dissuadendum est. Jam vero non nisi argumentis Orator id præstare potest, & debet; & sine his concipi non potest, qua ratione veri non minis persuasio in animis hominum nasci possit. Hoc verum est, non solum ubi de veritate commendanda, vel errore refellendo agitur, sed etiam ubi affectus excitari debent vel comprimi. Argumenta vero, aut talia sunt, quæ sua luce radiant, ita ut omnes, qui materiæ sunt periti, non possint non illis adsensum præbere: aut sunt talia, quæ diversis, pro natura nimicrum rerum, probabilitatis gradibus sunt instructa; aut denique necesse est Orationem falsis, aut nihil probantibus suffultam esse argumentis. Si Orationem claris atque solidis est instructa rationibus, ut Lectores vel Auditores rerum propositarum gnari, ad argumenta duntaxat, reique propositæ natu ram attendant, non potest non assensus in animis oriri. Quod si his accedant styli puritas & pulchritudo, apta item argumentorum dispositio, animi magis redundunt attenti, ad argumenta placide audienda, & rite trutinaanda. (d) Sed veram

E 2 persua-

(d) Si vel hoc unum præflet Ars Oratoria, ut ostendat rationem, qua Orator attentionem sibi conciliare possit, sine qua assensus seu persuasio nulla datur, certe disciplina erit nullo modo contemnda. At hoc ipsum præstat Rhetorica, quæ docet quomodo coerceri possint omnia quæ attentioni ad argumenta philosophica officiant:

Resp. Attentionem promovet rerum ipsarum, si modo aliqua ex parte de ea persuasus est Auditor, gravitas, iusto argumentorum pondere subnixa: simplex & secundum regulas

*persuasionem* sola possunt efficere argumenta. Ita licet Mathematicus , propositionem aliquam geometricam demonstraturus , uteretur stylo barbato , convinceret tamen hominem artis gnarum , quia ea est hujus disciplinæ natura , ut non possit non intelligenti extorquere assensum. Veram etiam persuasionem parit Oratio pluribus aut minoribus probabilitatis gradibus instructa : quando enim argumentum ipsum ita est comparatum , ut ad evidentiam geometricam evehi non possit , v. g. in narratione historica , acquiescendum est in ratio-

regulas Logicæ institutus rerum dicendarum ordo : stylus denique purus , perspicuus & rei dignitati conveniens. Si hæc non excitant attentionem in Auditorum animis , frustra ad vulgarem Rheticam , ad tropos varios & figuræ confugias. Hæc enim ad obtainendum attentionem id est sedulam rerum prolatarum collationem nihil faciunt , imo ut plurimum attentioni officiunt. Plebecula quidem & qui huic similes sunt , in oratione variis figuris & tropis vestita stupet , per tempus percellitur , eoque nomine Oratorem in cælos tollit laudibus , at talem attentionem , quæ ad veri investigationem viam sternat , in animis excitare non valet. Sapientes vero ab Oratore postulant solida argumenta , ponderosa incitamenta , ordinem , & stylum naturæ thematis convenientem. Nosti ipsemet quod frigus nos occupet ubi audimus Oratorem his praesidiis destitutum. Sine ope igitur vulgaris Rheticæ Auditorum attentionem sibi conciliat Orator , si in dicendo valet ; si rerum proponendarum probe est gnarus ; si Auditorum capacitatem ingenii perspectam habet ; si in philosophia morali , quæ originem , & naturam affectuum , eosque moderandi artem docet , est versatus ; si præstantissimorum Oratorum libros evolvit , & familiariter viris utitur sapientibus. Quod si his accedant , vox amœna , corporis & faciei decor , gestuum concinnitas , eruditiois apparatus &c: attentio augetur. Sed solida persuasio semper argumentorum & incitamentorum pondere est innixa.

rationibus probabilibus ; quo plures sunt numero, vel pauciores , eo major vel minor erit adsensus, atque adeo etiam persuasio vel fortior vel debilior. Sed ponimus semper Auditorem vel Lectorem ad argumenta attendere , tantumque habere capaci- tatis , ut vim argumentorum magis vel minus pro- babilium sentire & dijudicare possit. Vel deni- que oratio ita est comparata , ut nullis , vel in- ipsis faltem rationibus sit superstructa , meroque verborum strepitu & sesquipedalibus verbis con- stet , tum fieri non posse afferro , ut in animis le- gentium vel audientium exoriatur *veri nominis* persuasio. Objicies ; experientia omnium seculo- rum tamen constare , Orationem solidis argumen- tis , iisque evidentissimis , aut maxime probabi- libus instructam , nullam tamen saepe vel exigua- am in animos vim habere ; contra vero histrio- nem & thrafonem , nonnisi ampullis verborum utentem , hominibus saepe adsensum extorquere. Antequam vero directe ad hæc respondeam , cau- sasque hujus vitii humani detegam , secundo loco ad distinctionem veræ & legitimæ persuasionis est attendendum. *Legitima* est , quæ oritur ex atten- ta idearum collatione nexusque , qui inter propo- sitiones intercedit ; ita ut Lector , vel Auditor , si modo linguæ , qua utitur Orator , peritus sit , licet ipsa oratio puritate & elegantia destituatur , sensum tamen rerum propositarum nonsolum in- telligat , sed & verbis exponere possit. Ita quan- do quis intelligit , quid sit virtus & officium , fa- cile videbit , inter obligationem ad virtutem exer- cendam naturalem esse connexionem , atque ita etiam persuasio erit legitima. *Falsi vero nominis per- suasio* est , quando homines argumentum ipsum

non intelligunt, aut valde imperfecte; si in vocibus stupent; si vires animi ad res rite intelligentias non intendunt; si artis ratiocinandi sunt imperiti, & tamen in rebus vel ignotis plane, aut parum perspectis, merisque verborum sonis adquiescunt, seque credere existimant, quod tamen exponere verbis interrogati non possunt, cum res expendere vel non valuerint vel noluerint. Atque hæc mala gignit falsi nominis Eloquentia. Dum hoc notavit doctissimus Parrhasianorum Auctor. pag. 87. ita inter alia loquitur: *Le premier defaut c'est que ceux qui se laissent toucher, par la multitude des paroles, par de mauvaises raisons ou par des pensees, qui ne font rien au sujet, sont bien étourdis par le bruit des paroles & par le grand nombre des pensees: mais ils n'entendent rien dans la matière. Encore qu'ils s'imaginent avoir beaucoup profité dans les discours de cette nature, qu'ils ont ouïs ou qu'ils ont lus: ils ne sauroient dire ce qu'ils renferment ni le reduire a certains chefs clairs & suivis. Tout est confus, tout est renversé dans leur esprit; & comme la liaison & l'ordre servent infiniment à la mémoire qui se trouble & s'efface sans leurs secours, ces gens-là ont bientôt oublié ce qu'ils avoient lu ou ce qu'ils avoient ouï dire.* Perpenso hoc, inter legitimam & falsam persuasionem discrimine, facile erit, ad objectionem tuam respondere. Verum est, multos rationibus evidentissimis & certis non persuaderi, at non queritur quid argumenta optimam etiam, in horum vel illorum hominum animos valeant, vel non valeant, sed quid natura sua valere deberent. (e) Certe si a rationibus & argumentis

---

(e) *Omnino vero attendendum est ais non quid demonstratio philosophica sua natura valere debeat; sed quid valeat*

mentis discedas, nihil est, quod veram persuasiōnem in animis excitare possit. Facile autem hujus rei satis perspicuæ possunt reddi rationes. Nimirum multi homines argumentis solidissimis non  
E 4 mo.

---

valeat apud majorem hominum partem. Plurimum enim interest, ut non tantum pauci quidam philosophi, sed ut maxima hominum pars de his vel illis veritatibus sit persuasa: si persuasio hæc ob plerorumque imbecillitatem & incapacitatem per demonstrationis evidentiam non possit obtineri; queritur an non alia detur ratio persuadendi, qua possit obtineri, quod per demonstrationem nullo modo potest?

Resp. (I.) Cum grano salis sumenda esse puto verba tua, quando contendis attendendum esse non quid philosophica demonstratio sua natura valeat, sed quid valeat apud majorem hominum partem: hoc enim si in universum verum esset, præstantissima pars artis dicendi, quæ argumentorum & incitamentorum gravitate & pondere absolvitur, periret. Quis enim nescit majorem hominum partem in verbis stupere, semifanaticum hominem pro insigni Oratore habere, levissimis ratiunculis & similitudinibus ampullatisque verbis commoveri, res ipsas aut plane non auctoritate obscure intelligere, ad argumentorum vim non attendere, aut denique affectuum æstu præpediri quominus res ab Oratore prolatas ad animos velint revocare. Ad horum, repetto, gustum si attemperanda sit Oratio actum mihi esse videtur cum Rhetorica etiam a Viro præstantissimo scripta.

II.) Quando agitur de demonstratione philosophica nobis non est sermo de demonstratione vel metaphysica vel mathematica, quæ plerorumque Auditorum vel Lectorum capacitatem superat, sed de demonstratione morali, ad quam intelligendam tenentur omnes, quotquot vel religionis vel communium omnibus hominibus officiorum cognoscendorum capaces sunt: Hæcque demonstratio nititur vel evidentiibus vel probabilibus rationibus, quas ita comparatas

ventur, aut quia naturam argumenti intelligere non possunt, aut quia nolunt. Multos ingenii imbecillitas præpedit, quo minus gravissimæ rationes vim aliquam in eorum animis exerant: multi artis ratiocinandi & meditandi sunt imperiti: alii in verborum variarumque figurarum conglomeratione stupent. Quid mirum assensum hujus generis hominibus non extorquere vel solidissima etiam argumenta. Alii vero nolunt argumentis cedere, quia ob ingenii volubilitatem res expendere non solent, rapiditate quadam ab uno obiecto ad aliud contemplandum trahi. Aliis obstante pravi affectus. Centies argumentare adversus avaritiam, lasciviam &c. ne tantillum quidem movebis hominem his vitiis deditum. Ab altera parte possunt homines ad aliquam persuasionem, sed putatitiam & vanam, adduci, variis rationibus. Sæpe in vulnu, gestuque Oratoris aliquid reperunt, quod verbis pondus addere videtur. Hinc & muti & mimi ad adsensionem homines invitant; alium ubi deficiunt argumenta, affectus rapiunt.

Multos

paratas esse putamus, ut ab omnibus attentis nec plane stupidis possint intelligi.

(III.) Persuasionem, quæ ex morali demonstratione ori-  
si debet, obtinere potest Orator, si materiam disserendi sumat omnium ingenij attemperatam; si utatur argumen-  
tis perspicuis & capti facilibus; si in stylo omnem ob-  
scuritatem, æquivocationes, lufus verborum & affecta-  
tem sublimitatem evitare omni cura studet. Et profe-  
cto omnes, qui ad dicendum vel de religionis vel com-  
munium officiorum negotiis sese accingunt, necessario  
ante omnia credere & sibi persuadere debent, homines  
ad argumenta & incitamenta probe attendentes vim ve-  
ritatis prolatæ percipere posse. Hoc enim nisi ponas  
frustraneæ erunt omnes Orationes.

Multos fama Eruditionis vel pietatis, quæ Ora-  
tori inesse dicitur, ad adsensum impellit, qui ve-  
ro interrogati de rationibus ex ipsius materiæ in-  
dole desumptis pisce mage muti essent futuri. Qui-  
dam ad superstitionem inclinant, aliis, quicquid  
dicitur argumenti loco est. Plebs, & qui ei simi-  
les sunt, Orationem nullis solidis argumentis in-  
structam, nulla sermonis elegantia vestitam, nul-  
lo denique ordine & artificio munitam, mirantur  
tamen, & laudant: imo saepe, quo minus argu-  
mentum intelligunt, eo magis laudant.

Atque hoc ipsum nos ad *tertium*, quod hoc in  
argumento observandum esse diximus, dicit, ni-  
mirum ad diversitatem ingeniorum humanorum,  
diversosque status, in quibus positi sunt. Solis  
proprie loquendo rationibus Vir sapiens ad aliquid  
vel probandum vel rejiciendum adduci debet. At  
multum in animos hominum valent, variæ op-  
niones, consuetudo, præjudicia, temperamen-  
ta, affectus, v. gr. ira, metus, amor, mœsti-  
tia; circumstantiæ morales, necessitas, pauper-  
tas, servitus; imo corpus ipsum, vox & gestus  
loquentium, pulchritudo faciei, vel ejus fœdi-  
tas, Oratio lachrymis mixta, certa phantasiæ  
mixtura, corporis  $\mu\alpha\chi\epsilon\xi\alpha$  vel  $\vartheta\epsilon\xi\alpha$  & alia plura,  
ad ita vel aliter sentiendum vel agendum impel-  
lunt. Hæc vero omnia veri nominis persuasio-  
nem efficere non possunt, nisi forte dicas, fa-  
bulas & historiolas, quas ad balbutientes pupu-  
los habere solent loquaces mulierculæ & anus qui-  
bus frangendus misere gingiva panis inermi,  
continere solida argumenta, quibus non possint  
non infantes ad assensum commoveri & ita demul-

ceri. (f) Hoc posito dicendum, quemlibet etiam ineptissimum sermonem persuasionem tamen solidam generare posse; quo ipso nonsolum detraheretur nobilissimis disciplinis & rationibus gravissimis sua vis & efficacia; sed & veræ Eloquentiæ studium vanum plane esset & inutile. Utrum Orationes, quæ apud *Livium*, *Curtium*, *Sallustium* aliosque extant, quæque a Ducibus bellorum habitæ dicuntur, genuinæ sint, nec ne, non disquiram. Ponam ita esse: Num vero putas, milites ad fortiter pugnandum argumentis solis a Ducibus habitis inductos; eaque argumenta tam solida fuisse

(f) *Ars Oratoria hominem & convincentibus & persuadentibus argumentis conjunctim aggreditur*, ejusque obstinatum etiam animum plerumque expugnat: non ergo hæc invicem in hac disputatione videntur esse opponenda.

Resp. Non nego convincentia argumenta persuadentibus esse adjicienda: Sed hoc intendo in convincentibus præcipuam esse ponendam vim ad hominem sanæ mentis convincendum. Præter enim argumenta nihil reliquum est, quod veri nominis persuasionem gignat. Ipsa argumenta persuadentia, vi nominis, rationibus debent esse innixa, ex ipsius argumenti natura petitis: aut enim dicendum homines persuaderi & vere quidem solo verbo sum tinnitu & strepitu; aut argumentis per verba repræsentatis; prius cum falsum sit, necesse est, ut nonsolum argumentum ipsum, quod proponendum & commendandum sibi sumit Orator, Auditori rite sit perspectum, sed & ut animus ad veritatem vel virtutem amplectendam valde commoveatur: Hoc autem fieri non potest nisi argumentis & incitamentis aliquod iosit pondus; unde manifestum mihi esse videtur, sive ea voces argumenta convincentia vel persuadentia, ad majorem vel minorem vim, quæ argumentis inesse debet, omnia redire.

se , ut iis serio expensis demum , ad prælium animose ineundum fuerint commoti ? non putarim. (g) Alius propter metum pænæ , alias ob ferociam

---

(g) *Orationes illæ moratae Ducum & Imperatorum apud Historicos Veteres , quin aptæ fuerint ad animum militum acuendum & confirmandum , dubium mihi nullum est: ipsa enim argumenta , quæ hic recensentur , arte quadam ita vivido ac evidenter oculis subjiciebant , ut non potuerint non vim illorum persuadendi sentire.*  
*v. gr. cum singulare aliquod cœli tempestatisque phænon menon tanquam certum victoriæ prodigium , omenque callide interpretantur.*

Resp. Exemplum , quod adducitur ad demonstrandum , quantum hæ Orationes Ducum Belli valeant in animos hominum satis mihi significare videtur , quid de pretio earum sit judicandum . Nimirum tota illa persuasionis vis in eo est posita , quod ineptis & falsissimis , quibus vulgus imbutum est , opinionibus utantur , ad finem quem intendunt , qualitercumque obtainendum . At num hic genuini Oratoris , qui vir bonus esse debet , character est ? Itane licet , quibuslibet ratiunculis in quoconque causa uti ad alios lucrando ? Quis non stante hac opinione Rheticam artem tanquam deceptricem aversaretur ? Hoc si semel conceditur , cuilibet permisum est , ridiculas & ineptas rationes adducere , ut in suam alios pertrahat sententiam . Profecto homines callidi , licet nullam unquam per vitam didicerint artem rhetoramicam pulchre hanc artem exercere norunt . Ita licitum erit Monacho , futilissimis & ementitis legendis & fabolis uti ad Auditores suos persuadendos . Vulgus enim omnia credit , licet nulla adsit legitima persuasionis ratio . Interim sapientiores has fabulas multis verborum strophis exornatas albis rideat dentibus . Secundum allatum exemplum licebit Oratori sacro ad terrendos rusticorum , qui limites agrorum motare aggrediuntur , animos , hoc arguento uti , tales nimirum , qui scelus tam gravi crimine obstrictari essent ,

ferociam & iram , alius ob egestatem , alias ob necessitatem circumstantiarum pugnare debet , su- ga lubens , si posset , suæ saluti consulturus , ali- us opimam sibi promittit prædam &c. Et quo- modo tandem fieri posset , ut hæ Ducum oratio- nes , veram solidamque in animis militum excita- re possent persuasionem , cum manifestum sit , eas falsis & fictis ut plurimum esse superstructas argu- mentis. Ea enim potissimum afferunt , quæ me- tum licet sine causa , ex animis excutere possunt , cætera omnia vero alto premunt silentio. Du- dum hoc notarunt Viri doctissimi & in hoc argu- mento versatissimi. *Eruditissimus Clericus Artis Cri- ticae part. II. Sect. I. cap. XVI. pag. m. 319.* sequen- tem in modum de hac re pronuntiat : *Si quaera- mus rationem ( inquit ) ob quam figuris ita adficiuntur , comperiemus , eam ejusmodi esse , ut obscuritatem necef- fari*

post mortem in ignes lambentes , vel uti appellantur , ca- pras saltantes motatum iri , & per omne ævum agris in- erraturos esse. Ponamus vero Livium & plures Ei simi- les , qui portentis illis exiguum statuebant pretium , ut ex historia ipsius patet , quique a Δειπυδαιμονίᾳ alienus plane erat , prouti , pessimo licet fine , id ostendit Tolandus , po- namus inquam plures in Exercitu fuisse Livio similes , num credibile est . Eos ob rationem adductam se pas- furos fuisse induci ad strenue pugnandum ? pugnandum equidem erat sive volentibus sive nolentibus , cum propter alias rationes , tum ne viderentur in patriam peccare reli- gionem. Sed non opus est ut pluribus de hisce agamus , quandoquidem leges circa Orationes Ducum pro circum- stantiarum diversarum ratione mirum in modum variant. Neque si falsis aliquando argumentis Imperatores usi sunt , mirum est . Veteres enim Oratores veri in dicendo & per- suadendo exiguum habuerunt rationem. Ipse dicendi Ma- gister Quintilianus passim hoc ipsum fatetur. Vide Lib. IV. Institut. cap. V. Lib. V. cap. 14.

fario pariat. Figuræ tantam vim argumento, quod iis exornatur, addunt, quia audienti, aut legenti eam tantum ejus partem ostendunt, quæ est omnium aptissima ad eum commovendum; amotis iis omnibus, aut potius teſtis, quæ commotionem illam ſistere poſſent. Si miles fit ad pugnam cohortandus, alto ſilentio premuntur horror mortis, qui natura omnibus inest, ſumma cautio, quæ debet adhiberi, ubi de effundendo ſanguine humano agitur, aliaque, quæ Viro ſapienti tunc ſerio penitanda eſſent: Ab infauſtis ejusmodi vocibus abſtinetur. Gloria militi proponitur e victoria colligenda, divitiæ e ſpoliis colligendæ, præmia, honores, &c. quibus fit, ut a prioribus illis animum avertat, & in hæc intentus, alacris, rem per ſe omnium fædiſſimam, deterrimi carnificis munus obire in Innocentes aggrediatur. Exemplo eſſe poſteſt Oratio Cæcinæ apud Tacitum Ann. Lib. I. Cap. 64. ubi territis militibus, diſcultate itinerum, adverſo prælio, jactura impedimentorum, metu imminētis hostis, oſtendit, unam eſſe in armis ſalutem, manendum intra vallum, dein erumpendum, illa eruptione ad Rhenum perveniri: quod ſi fugerent, plures ſilvas, profoundas magis paludes, ſævitiam hoſtium ſuperereſſe? At victoribus decus, gloriam, quæ domi cara, quæ in caſtris honeſta. Subdit Tacitus eum reticuisse de adverſis, aut præſentibus, aut futuris; ne nempe terror augeretur imagine præteritæ Cladis, ſimiſque in futurum timeretur. Ita Cl. Clericus. Sed inquis, fortiter tamen ut plurimum, auditis hiſ Orationibus pugnarunt. Ita eſt: At quoſ prælia olim geſta ſunt, & hodie fiunt, ad quæ ineunda, nullis Ducum orationibus ſunt commoti & incitati? & tamen iidem milites animose pugnarunt, vel potius nolentes volentes hoſtibus resistere, debuerunt, vitamque, quantum potuerunt, tuiti ſunt.

Sæpo

Sæpe & Duces belli & milites, antequam in aciem prodeunt, sciunt & quidem probe, bellum, quod gerunt injustum esse; Sed quia ut plurimum justum & injustum perinde habent, quia ob metum & necessitatem fugere non possunt, quia hac, non alia via, commode sibi victim & amictum parare se posse sibi persuadent, vel prædæ opimæ inhiant &c. Signo ad pugnam semel dato, ad prælium ineundum animose concurrunt. Num autem putas milites propterea existimare, legitimas plane ob caussas, tam acriter fuisse dimicandum? num persuasio in ejusdem hominis animo potest simul esse solida & inepta simul, nullis quippe rationibus superstructa? Quod si quis propterea, quod homines ineptis rationibus, & inani verborum strepitu, sæpe commoveantur, colligere vellet, omnibus rationibus, sive solidis, sive infirmis, parem inesse efficaciam, is merito ab omnibus sani cerebri hominibus derideretur. Unde patet, distinctionem merito faciendam esse, inter veri hominis persuasionem & inter putatitiam. Meminisse etiam debes optime *Candide*, genuinam Eloquentiam veræ Eruditionis duntaxat fructum esse, sola vero Eruditio, & accurata thematis alicujus cognitio, suppeditant argumenta, quæ ex natura materiæ pertractandæ necessario fluunt. Inde tandem nascitur vera illa persuasio, lux illa splendida in animis hominum. Cœtera parum ponderis habent ad assensum Viro perspicaci extorquendum. Quod ad affectus attinet, non nego iis admodum homines ad ita vel aliter agendum commoveri: propterea etiam Oratoris officium est, discere, qua ratione eos concitare & compescere possit; Sed id demum tum faciendum est, postquam argumentum.

gumentum ipsum rite est explicatum, & solidis rationibus probatum; Ita enim spem potest habere, Orator, incitamenta, in mentes, luce veritatis collustratas vim suam exercituras. At hoc (ut oris verbis Celeberrimi Werenfelsii, qui quid Ora- tori præstandum sit, pulchre calluit, & exemplo suo demonstravit) affectus concitandi compescendique artificium non is optime calleat, qui in Rhetoricæ præcep- tis addiscendis consenuit, sed qui se ipsum primo, deinde ulios homines cum perspicaci attentione, tum diuturna experientia, quam fieri potest penitissime cognoscere didicit. (h) Verissimum est illud Solonis vetus dictum τον λογον ἐιδωλον ἐιναι των ἰργων, sermonem imaginem esse factorum. Et illud Platonis: 'Οιος ο λογος, τοιοιος ο τροπος. Qualis Oratio, talis vita. Eum in finem, qui cum laude Oratoris munere defungi,

(h) *Hoc ipsum genuinum artis rhetoricæ Systema explicare debet, atque quibus rationibus affectus hī vel illi commoveri, quibus compisci possint.* Vulgares Rhetoricæ hoc non docent, & si quid tale tradunt alieno petita sunt. Ad hoc obtinendum mores hominum probe sunt cognoscendi, affectuum origo & indoles ex latifundiis Philosophiæ sunt haurienda; versandum cum Viris sapientibus & in dicendo plurimum valentibus; evolvendi præstantissimorum Virorum libri, qui exemplis & oratione facunda usi, res maximi momenti non sine usu tractarunt. Parum vero valent hominum in umbra natorum steriles artis rhetoricæ præceptiunculæ. Hæc vero, quæ hactenus in medium attuli, quo loco sint habenda Tibi mi Candide & litteratæ Amicorum turbæ dijudicanda lubens permitto. Cœterum ego non nego licitum aliquando esse vel uni vel pluribus ubi necessitas postulat facta Oratione uti. De quo pluribus agunt Juris Naturæ Interpretes, ubi officia sermocioantium explicant, At artis rhetoricæ de his nullas tradit regulas.

defungi, & aliorum hominum animos Oratione  
 flectere vult, in se ante omnia descendere debet,  
 animum suum, & temperamentum cognoscere,  
 quibusve rationibus & incitamentis, affectus sui  
 excitentur, vel compescantur dispicere debet;  
 tum vero hæc transferre debet ad alios homines.  
 Quidam affectus omnibus hominibus sunt com-  
 munes, alii quibusdam privi conf. Excell. Pope Ten-  
 taminis de homine Epistol. II. Ex hac tenus di-  
 cti simul manifestum est, ad veram illam Elo-  
 quentiam obtainendam nihil aut parum conferre,  
 ita dictam artem rhetoricam. Quid enim ad rite  
 disserendum de arguento gravi me adjuvant loci  
 illi topici de *notatione, causa efficiente, forma, mate-*  
*ria & fine?* An non cognitio idiomatis, & accu-  
 rata thematis pertractandi notitia, sufficit? quid  
 illa anxia præcepta de inventione thematum? de  
 figuris dictionis ac sententiarum? Ipse affectus per-  
 orantem docebit, quibus potissimum verbis sensa  
 animi exprimere debeat. Figuræ istæ, instar  
 terminorum technicorum sunt, qui addisci pos-  
 sunt sine arte rhetorica. Inter recentissimos artis  
 rhetoricae Doctores referendus est Cl. G. C. Myl-  
 lerus. Hic vero ita loquitur de figuris rhetoriciis  
 in der Weisheit des Redners systematisch entworf-  
 sen pag. 101. Vielleicht, sagt er, dürften diejeni-  
 gen von uns eine besondere Abhandlung von den  
 Figuren fordern, die sich ihrer alten Rethorischen  
 Schul-Erfahrung erinnern. Doch wir sprechen  
 uns von einer solchen Pflicht los, die in Erzählung  
 vieler Nahmen besteht, und dennoch die Absicht,  
 anderen die figurliche Sprache beizubringen, nicht  
 erreichen hilft, vorzüglich sind die Figuren die  
 Sprache des Affectus. Dieses wird einen jeden die  
 eigene

eigene Natur besser als die Kunst lehren. Wann ja die Benennungen der Figuren noch einigen Nutzen haben: so äussert sich dieser in der Beurtheilung der Sprache einer Leidenschaft, daß man solche sich namentlich bezeichnen kan. Imo frequens usus harum figuratum argumentorum vim intercipit, efficitque, ut in verbis, eorumque varia combinatione homines stupeant. Figuratæ illæ orationes effectus sunt imaginationis. Hæc autem facilime Oratorem a genuinæ Eloquentiæ regulis abducit, nec cujusvis est eam coercere limitibus. Eleganter hoc expressit Celeb. *Barbeyracius* in præfatione tomo Sermonum Illustr. Tillotsonii præmissa : Pour peu (inquit) qu'on lâche la bride à l'imagination , elle ne manque d'égaler le Jugement. C'est un Cheval fougueux , mais ombrageux ou aveugle : Si l'on n'a la main bien ferme & perpetuellement attachée à regler ses pas , il ne peut que nous mener à travers champs , & nous faire broncher lourdement ou nous jeter dans le précipice. Les Erreurs les plus grossières , les pensées les plus absurdes , les raisonnements le plus frivoles , se glissent aisément à la faveur d'une figure hardie , d'une description pompeuse , d'un assemblage d'expressions metaphoriques & de tours ingénieux , d'une période bien cadencée. Au lieu que , si les choses paroisoient dans leur état naturel & dépouillées des ornemens étrangers , tout ce faux éclat s'évanouissant leur difformité ne pourroit être cachée. Le caractère de la vérité c'est une aimable simplicité : comme elle n'a besoin que d'elle-même pour s'insinuer dans les Esprits , elle ne demande que les ornemens naturels , qui lui conviennent , & qui la laissent voir clairement

celle qu'ella est. Ce qu'elle a de plus noble & de plus grand , est toujours fort éloigne de l'Eloquence. Quæ hucusque de veræ Eloquentiæ indole & artis rhetoricae exiguo usu dixi , confirmabo testimonio viri qui accuratissime leges & ratiocinandi & loquendi perspectas habuit. Is est Ill. Lokius qui de *Intellectu humano Lib. III. Cap. X. pag. 641.* & seq. Edit. Basil. ita differit : *Comme ce , qu'on appelle esprit & imagination est mieux récu dans le monde , que la connoissance réelle , & la vérité toute sèche , on aura de la peine a regarder les termes figurés & les allusions comme une imperfection & un véritable abus du Langage.* J'avoue , que dans des discours , ou nous cherchons plutôt a plaisir , & a divertir , qu'a instruire & perfectionner le jugement , on ne peut guere passer pour fantes ces sortes d'ornemens , qu'on emprunte des figures. Mais si nous voulons representer les choses comme elles sont , il faut reconnoître , qu'excepté l'ordre & la netteté , tout l'art de la Rhetorique , toutes ces applications artificielles & figures , qu'on fait des mots , suivant les regles que l'Eloquence a inventées , ne servent a autre chose , qu'a insinuer de fausses idées dans l'Esprit , qu'a émouvoir les passions & à séduire par là le Jugement , de sorte , que ce sont en effet de parfaites supercheries. Et par consequent l'art l'Oratoire a beaute faire recevoir ou même admirer tout ces différents traits , il est hors de doute , qu'il faut les éviter absolument dans tous les discours , qui sont destinés a l'instruction , & l'on ne peut les regarder , que comme des grands defauts ou dans le Langage , ou dans la personne qui s'en sert par tout , ou la vérité est intéressée. Il seroit inutile de dire ici quels sont ces tours d'éloquence & de combien des especes différentes il y en a : Les livres de Rhetorique dont le Monde est abondement pourvû en forme

formeront ceux, qui l'ignorent. Une seule chose que je ne puis m'empêcher de remarquer, c'est combien les hommes prennent peu de soin & d'intérêt à la conservation & à l'avancement de la vérité, puisque c'est à ces Arts fallacieux qu'on donne le premier rang & les récompenses. Il est dès lors, bien visible, que les hommes aiment beaucoup à tromper & à être trompés, puisque la Rhétorique, ce puissant instrument des erreurs & de fourberie à ses Professeurs gages, qu'elle est enseignée publiquement, & qu'elle a toujours été en grande réputation dans le Monde. Cela est si vrai, que je ne doute pas que ce que je viens de dire ne soit regardé comme l'effet d'une extrême audace, pour ne pas dire d'une brutalité sans Exemple. Car l'Eloquence, semblable au beaux Sexe, a des charmes trop puissants pour qu'on puisse être admis à parler contre elle: & c'est en vain qu'on découvrira les défauts de certains arts décevans par lesquels les hommes prennent plaisir à être tromper. Ita celebris ille Philosophus. Hinc videmus etiam, Adolescentes, licet totam artem rhetoricam sæpe memoriae mandarint, ubi de argumento aliquo rite differere deberent, hærere, & frustra auxilium a Rhetorica petere. Ratio est in promptu; aut enim capaces non sunt styli, seu artis pure, nitide, & perspicue loquendi; aut superficiariam habent argumenti, quod tractandum esset, cognitionem; vel denique artem cogitandi & justas methodi leges ignorant. Hinc ejusmodi Orationes plerumque vel ab ipsis artis rhetoricæ Professoribus, aut ab amicis, componuntur. Vel si ipsi Adolescentes animos ad scribendum appellunt, omnia offendes tam obscura, tam male cohærentia, & tam parum valentibus argumentis instructa, ut frustra sese torsisse bonos homines facile advertas. Supradixi,

dixi, Eloquentiam veræ duntaxat Eruditionis frumentum esse. Hinc mea opinione sequitur, demum adultiore ætate Adolescentes ad habendas Orationes induci debere; certe eo demum tempore, quo artem illos logicam probe didicisse, & argumentum, de quo dicendum est rite intelligere non sine ratione persuasi esse possumus: Quod postremum ex privatis colloquiis facile Professori constare potest. Patet etiam exinde, ridicule agere quosdam artis rhetoricae Magistros, qui discipulis talia præscribunt themata stylo prosequenda, quæ plane illis ignota aut parum cognita sunt. Ita memini, olim Studioſo quindecenni impositam fuisse necessitatem Orationem habendi de *Effæis*, quorum ne quidem nomen audiverat Adolescentis, nedium ut de eorum origine, dogmatibus & ritibus rite verba facere posset. Manifestum insuper ex iis, quæ dixi est, rarissimos esse veri nominis Oratores. Non is ego sum, qui celeberrimis Græciæ & Latii, ut de multis Recentioribus nil dicam, hærentem capiti multa cum laude coronam detrahere vel velim vel possim: at, ubi cogito, quam exiguum curam Veteres artis cogitandi habuerint, quam vero toti fuerint in Dialectica excolenda occupati, existimare incipio, illorum Eloquentiam supra modum laudibus fuisse exactam. Notum enim est, illorum Dialecticam in eo constituisse, ut nimis de quovis arguento, nulla habita veritatis ratione, utramque in partem dissererent. Imo quidam, eo usque sunt progressi, ut aperte falsis argumentis uti Rhetori concessum esse dicerent. Docebant, ut *Titius Castratus* teste *Gellio Lib. I. Cap. IV.* Rhetori concessum esse, sententiis uti falsis, subdolis, captiosis; Si modo verisimiles sint,

sint, & possint ad movendos hominum animos qualicunque astu irre ere. Propterea turpe esse dicebat, si quid in mala causa destitutum, atque impugnatum relinquit. Vide pluribus de hoc argumento agentem Cl. Clericum Artis Criticæ cap. XVII. part. II. Sect. I. cui adde Ingeniosissimi Luciani libellum de præceptis Rhetorum. Hæc mea est L. Candide de usu artis Rheticæ sententia. Si errasse me putas, hoc unum restat ut me meliora edoceas. Antequam finem impono huic epistolæ, duo Veterum Græcorum, (quoniam te lectione eorum capi scio) loca, de hoc argumento adscribam. Prius est Mysonis apud D. Laertium. Hic pag. m. 96. ita loquitur. Δει μη ἐκ των λογων τα πραγματα, ἀλλ ἐκ των πραγματων τις λογις θυτειν; ό γαρ ἐνεκα των λογων τα πραγματα συνθελενται, ἀλλ ἐνεκα των πραγματων ο λογος. Posterius e fragmento incerti Poetæ, quod *Illustris & Magnus Grotius* in excerptis e Poetis Tragicis & Comicis pag. 461. adduxit petitum. Verba ita sonant: Ω παι γενοιν' αν καλ λεγομενοι εν λογος θευδεις. επων δε καλλεσιν νικωμεν ασ τ' αλιθεο. αλλ' ο τελο τ' ακριβεστατον αλλ' η φυσις, καλ τ' ερθονος δ' ευγλωσσιν ασκει σοφος μεν: αλλ' εγω τα πραγματα κρεισσω νομιζω των λογων αει πολε. i. e. O Nata sepe polita Oratio est falsa. Blandis interim verum dolis exsuperat: at non ideo res hæc optima est, sed indoles virtusque. Qui lingua valet doctum fatebor: sed tamen verbis ego res antehabendas & putavi & nunc puto. Ita Vale mi Candide, & porro mihi fave.